

Marko Zupanc

Gosarjeva ekonomska misel

Kratek življenjepis dr. Andreja Gosarja

Andrej Gosar se je rodil 30. novembra 1887 v skromni čevljarški družini v Dolnjem Logatcu. Sprva je bil pri očetu dve leti zaposlen kot čevljarški vajenec, leta 1902 pa se je vpisal na drugo državno gimnazijo v Ljubljani, kjer je leta 1910 maturiral. Istega leta se je vpisal na pravno fakulteto dunajske univerze, kjer je leta 1915 diplomiral in leto kasneje doktoriral. Leta 1918 se je zaposlil pri Deželni vladi za Slovenijo kot strokovnjak za socialna vprašanja in si prizadeval za socialne reforme v prid delavstvu. Politično se je udeleževal v stranki SLS (Slovenska ljudska stranka) in pri sindikatu Jugoslovanska strokovna zveza. Leta 1920 je bil izvoljen za poslanca v ustavodajno skupščino Jugoslavije.¹ 1925. leta je bil ponovno izvoljen v parlament in bil v letih 1927 in 1928 minister za socialno politiko.² Jugoslavijo je zastopal v generalni skupščini Društva narodov, od leta 1929 do 1931 pa je bil član vrhovnega Državnega zakonodajnega sveta. Od leta 1929 je bil izredni in od leta 1935 redni profesor prava, ekonomije in sociologije Univerze v Ljubljani, v letih 1936–39 tudi dekan Tehniške fakultete.³

Že med študijem je v *Slovincu*, *Domoljubu* in *Zlati dobi* objavljajl članke o socialnih in vzgojnih vprašanjih, od leta 1921 pa je bil med vidnimi publicisti *Novega časa* in *Pravice*. V tem času je začel izdajati revijo *Socialna misel*, objavil je tudi nekaj knjig, kot so: *Narodnogospodarski eseji* (1920), *Za krščanski socializem* (1923), *Socialna ekonomija* (1924) in druge.

V SLS je veljal za enega izmed voditeljev krščansko-socialističnega delavstva. 1922. leta je bil na jesen med propagatorji Zveze delovnega ljudstva; kot minister je priskrbel sredstva za zidavo Delavske zbornice v Ljubljani. Proti koncu dvajsetih let so ga mladi radikalni krščanski socialisti zmeraj ostreje napadali. V svojem najobsežnejšem in najbolj znanem delu *Za nov družbeni red 1* in *2* (1933, 1935) je propagiral »krščansko socialni aktivizem«. Kritizirali so ga zlasti liberalni in socialistični publicisti, posebej še Ivan Kovač (Edvard Kardelj). Zadnja leta pred 2. svetovno vojno je bil zaradi nekakšne sredinske krščansko-demokratske usmerjenosti politično osamljen. Svaril je namreč pred avtoritarnim korporativizmom, povezanim s fašizmom, se zavzemal za »samoupravno stanovsko solidaristično« krščansko družbo ter avtonomijo Dravske banovine. Leta 1941 se ni hotel pridružiti OF (Osvobodilni fronti), ker je začutil v njenem vodstvu komunizem, tega pa je iz verskih, ekonomskih in socialnih vzrokov zavračal.⁴ V času 2. svetovne vojne se tako ni pridružil nobeni strani, tudi beli gardi ne. S svojo skupino je aktivno deloval za osvoboditev do leta 1944, ko je bil aretiran in poslan v Dachau.

Po vojni je do leta 1958 predaval na Tehniški fakulteti, drugo javno delovanje pa mu je

¹ Andrej Gosar, *Za nov družbeni red*, sistem krščanskega socialnega aktivizma, skrajšana izdaja, Celje 1994, predgovor Lada Ločniškarja.

² *Enciklopedija Slovenije*, 3, Ljubljana 1987, str. 302.

³ Gosar, *Za nov družbeni red...*, predgovor Lada Ločniškarja.

⁴ *Enciklopedija Slovenije*, 3, Ljubljana 1987, str. 302.

bilo onemogočeno. Boris Kidrič je namreč v imenu komunistične partije javno obsodil medvojno zadržanje »katoliške sredine« kot narodno izdajalsko in tako dr. Gosarja avtomatično obsodil na dosmrtni molk in odvzem vsake besede v slovenski povojni stvarnosti.⁵

Dr. Gosar je bil umirjen, uglajen, izobražen, predvsem pa življenjsko izkušen in preizkušen človek, ki je ob dostojanstveni spoštljivosti krščanskega izobraženega laika znal izreči ob pravem času primerno besedo.⁶ Ob svoji 80-letnici je prejel posebno papeževo odlikovanje »Pro Ecclesia et Pontifice«.⁷

Umrli je 21. aprila 1970 v Ljubljani.

Obdobje, v katerem je živel dr. Andrej Gosar

»Gosarjeva doba«, dvajsetletje med prvo in drugo svetovno vojno, je na eni strani kljub strahotnim posledicam vojne videla nadaljnji razmah industrializacije, kapitalističnega gospodarstva in nastanek novih državnih tvorb, na drugi strani pa kot rezultat nasprotij, ki jih prva svetovna vojna ni rešila, izbruh revolucije v Rusiji ter fašističnega in nacističnega avtoritarnega režima v Italiji in Nemčiji. Zato ni nič čudnega, da je pri narodih, ki so prišli pod vpliv enega ali drugega totalitarizma, začelo pojemati zaupanje v parlamentarno strankarsko demokracijo. Problemi, kot so kapitalistično gospodarstvo s pozitivnimi in negativnimi spremljajočimi pojavi, marksistični kolektivism na eni in fašistični korporativizem na drugi strani ter izguba zaupanja v parlament, se stalno pojavljajo v Gosarjevih razpravah in prizadevanjih »za nov družbeni red«.

Gospodarski razvoj je po eni strani omogočil gospodarsko rast Slovenije, po drugi strani pa je v ospredje postavil nove socialne probleme (problem prenapetosti urbanizacije, stanovanjske politike...). Dr. Gosar se je med prvimi zavedel, da postaja tudi v Sloveniji delavski problem vedno bolj pereč, zato je vanj posegel osebno, v glavnem kot socialni gospodarstvenik ter socialni poverjenik, minister za socialno politiko in jugoslovanski predstavnik v raznih mednarodnih forumih.⁸

V času, v katerem je dr. Andrej Gosar napisal svoja najbolj znana dela, to je v obdobju med obema vojnama, je bilo ekonomsko stanje v Kraljevini SHS zelo spremenljivo. Obdobju parlamentarizma, ki je državno gospodarstvo pahnilo na rob propada, je sledilo obdobje, ki je veliko obetalo, z novo vlado vred. Leta 1928 je Jugoslavijo zadel val svetovne gospodarske krize, čemur je botroval polom na Wall Streetu. Cene koruze in drugih žitaric na mednarodnih trgih so skokovito in drastično padle, zato so mnoge države pod pritiskom kmetov popustile in omejile uvoz jugoslovanskih pridelkov. V štirih letih se je seštevek uvoza in izvoza znižal za pet milijard dinarjev, narodni dohodek je padel iz 80 na 42 milijard dinarjev. Propadlo je mnogo tovarn in obrtnih delavnic, v velikih težavah pa se je znašlo tudi bančništvo. Zadolženih je bilo kar 35 % kmetij, obresti in davki pa so še povečali število tistih, ki so bili na robu preživetja. Srednji dohodek je v tem času znašal en sam dinar, kar je bilo dovolj komajda za škatlico vžigalic.

Takšna situacija je v državi praktično odpravila denarno ekonomijo. Ukrepi, kot je bil državni monopol nad izvozom žitaric ter moke, in drugi, so ostali brez omembe vrednih in vidnih uspehov. Brezposelnost je skokovito naraščala, saj industrija ni bila sposobna zaposliti odvečne delovne sile. Izselski val se je celo obrnil in povzročil, da je bilo leta 1931 število povratnikov večje od števila emigrantov. Državo so bremenili zlasti: - močna vojska,

⁵ Tomaž Simčič, *Uvod v Gosarjev krščansko socialni nauk*, Revija 2000, št. 42/43, str. 143.

⁶ Andrej Gosar, *Sodobna socialna etika*, sociološke in gospodarske osnove, Ljubljana 1994, str. 7.

⁷ Simčič, *Uvod v Gosarjev krščansko socialni nauk*, str. 143.

⁸ Prav tam, str. 144, 145.

ki je zase terjala tretjino letnega proračuna; - številne pokojnine; - obresti za dolgove v tujini (miliarda dinarjev na mesec); - enoletna zamrznitev plačevanja vojne odškodnine Nemčije Jugoslaviji.

Nekje ob prehodu iz prve v drugo polovico 30. let so se gospodarske razmere popravile. Tako se je povečal pridelek žita in povpraševanje po surovinah na svetovnem tržišču. Pozitivni trendi so se kazali zlasti v trgovini, industriji in rudarstvu, saj je povečan izvoz izboljšal zunanjetrgovinsko bilanco, rastoče cene poljščin pa so povečevale likvidnost kmetov.⁹ Splošno gospodarsko rast je spodbudila oboroževalna tekma in gospodarsko povezovanje Jugoslavije in Slovenije z Nemčijo ter Italijo. Majhne kmetije v Sloveniji niso dajale možnosti za preživetje, zato je kmečko prebivalstvo iskalo zaslužek v industrijskih središčih, mnogo ljudi se je izselilo.¹⁰

Uvod v Gosarjev krščanski socialni aktivizem

Tričetrto stoletja je minilo, odkar je dr. Andrej Gosar zasnoval svoj sistem krščanskega socialnega aktivizma. Gosarjevo delo sovпада s časom velikih miselnih in socialnih sprememb, s časom, ko se je podiral režim demokratične družbe na račun komunizma, fašizma in nacizma. Čeprav sistemu krščanskega socialnega aktivizma tedaj ni bilo usojeno zaživet, ima v sebi globlje korenine in sporočilo, ki bi tudi v današnjem času utegnilo prispevati svoj del pri nastajanju in urejanju družbe, ki je krenila na pot demokracije. V razmerah, ki so v marsikateri stvari podobne predvojnimi, skušamo namreč upajati in vpeljevati demokratični red z vsemi tistimi napakami in pomanjkljivostmi, na katere je opozarjal že dr. Gosar, čeprav je njegovo razmišljanje pričakalo današnje čase zamolčano, pozabljeno in zatrto.

Največja vrednost Gosarjevega dela se brez dvoma skriva v sistemski obravnavi vseh družbenih vprašanj, ki jih skuša reševati kot celoto v medsebojni soodvisnosti. Krščansko socialni aktivizem je celovit, dognan in kompleksno zasnovan sistem ureditve družbe, predvsem temeljnih vprašanj, ki se pojavljajo v vsaki družbi. Na tej podlagi lahko brez pretiranega oklevanja in bojazni rečemo, da je dr. Gosar že pred desetletji odgovoril na nekatera vprašanja našega časa.

Enega glavnih vzrokov številnih nevšečnosti demokratičnega parlamentarizma je videl v proporcionalnem volilnem sistemu, ki vodi v razcepljenost in otežuje izvajanje vladnega programa. Na podlagi splošne in enake volilne pravice izvoljen parlament ostaja le organ političnega ljudstva in ne more biti tolmač številnih ljudskih potreb, zato se je dr. Gosar zavzemal za samoupravno ureditev družbe. Samoupravo pojmuje kot logično izpeljanko načela, da vsa oblast izhaja iz ljudstva, kar se bistveno razlikuje od lokalnih samouprav, ki jih uvajamo danes.

Zavzemal se je za družinske kmetije, medtem ko je malim kmetijam pripisoval vlogo pomembnega ekonomskega dopolnila v rednih, posebej pa kriznih razmerah. Marksistični in kapitalistični okviru družbenega življenja po njegovem mnenju ne morejo urediti medsebojnih razmerij ljudi in narodov. Družbene procese je namreč treba prepojit z notranjimi silnicami, ki bodo zajele človekova dejanja in snovanja.

Vse Gosarjeve razprave in razmišljanja stalno spremlja brezpogojno priznavanje resnice, pravice in etike, tako v zasebnem kot javnem življenju.¹¹ »Današnjemu svetu

⁹ Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*; nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije, Koper 1995, str. 61, 62.

¹⁰ Božo Repe, *Naša doba*, oris zgodovine 20. stoletja, Ljubljana 1995, str. 110.

¹¹ Deloma povzeto po delu: Andrej Gosar, *Za nov družbeni red*, sistem krščanskega socialnega aktivizma, skrajšana izdaja, Celje 1994, str. 7-10.

preostaja prav za prav samo ena izbira: Ali pokažemo mi, katoličani, tisto zares pravo pot, ki vodi v obstoječih razmerah do pravičnega in zadovoljivega družabnega reda ali pa se bodo ljudske množice obračale proč od cerkve in se zgrinjale v komunistični oziroma boljševiski tabor.«¹²

Osnove Gosarjevega sistema krščanskosocialnega aktivizma

Kako reševati zapletene družbene razmere, je kronično in temeljno vprašanje vsake družbe, saj se v vsaki družbi kot algoritem prepleta pojavljanje problemov z njihovim reševanjem. Problem je vedno potrebno reševati v povezavi z drugim problemom in ne vsakega posebej, saj so le-ti med seboj odvisni. Če bi namreč neko vprašanje razrešili ločeno od ostalih, bi lahko potencirali vsa ostala vprašanja in probleme ter s tem povzročili mnogo več slabega kot dobrega. Reševanja družbenih razmer se je zato potrebno lotiti prefinjeno in z veliko mero občutka za stvarnost. »Tudi najbolj idealno zamišljena in teoretsko še tako dosledno in logično zasnovana družabna reforma ostane in mora ostati le beseda, le prazna obljuba, ako ne odgovarja resničnim gospodarskim razmeram in možnostim.«¹³ V zvezi s tem je potrebno poudariti tudi mišljenje sedanjega papeža, Janeza Pavla II., da niti marksistični niti kapitalistični okviri družbenega življenja ne morejo urediti medsebojnih razmerij ljudi, družb in narodov.¹⁴

Prizadevanje za dobiček kot osrednji problem modernega gospodarstva

Dokler zagovarjamo stališče, da se gospodarske dobrine vseh vrst proizvajajo za trg, kjer jih ljudje lahko svobodno kupujejo oziroma odklanjajo, toliko časa bo prizadevanje za čim večjim dobičkom edino mogoče in uporabno organizacijsko izhodišče gospodarstva.¹⁵ Pravilnost te ugotovitve se nam potrjuje že skozi naslednje vprašanje: Kako in po čem naj se namreč obrtnik ali podjetnik odloča, kakšno blago in koliko ga bo izdeloval, da bo z uspehom gospodaril, če se ne more ravnati po tem, kje se mu obeta največji dobiček? Po čem naj se nadalje odloča kmet, kaj bo sadil in sejal, katero živino bo redil, če se ne bi smel ravnati po tem, kje se mu obeta največji zaslužek?

Prizadevanje za čim večji dobiček velja celo v primeru, ko prevzame vso proizvodnjo za trg v svoje roke država. V narodnogospodarskem in socialnem pogledu so namreč splošno koristna le rentabilna podjetja. Podjetja, ki bi gospodarstvo uravnavala neposredno po ljudskih potrebah, bi namreč propadla ali pa bi jih morali podpirati in vzdrževati na račun ostalega gospodarstva. Ob upoštevanju kulturnih, socialnih in drugih vidikov je tudi to včasih potrebno in koristno, vendar je le pridobitno načelo tisto, ki zariše mejo med mogočim in nemogočim.

Zavračanje vsakršnega prizadevanja za dobiček bi pomenilo odpovedati se smotrnemu gospodarskemu ravnanju, nemogoče pa bi bilo prav tako zahtevati, naj bi se tržno gospodarstvo uravnavalo le po potrebah. To bi bilo namreč teoretično izvedljivo samo v popolnem kolektivizmu oziroma komunizmu. Vendar je pri prizadevanjih za čim večji dobiček neobhodno potrebno imeti in poznati pravo mejo. Gospodarimo namreč zato, da lahko živimo oziroma moremo živeti, ne živimo pa za to, da bi gospodarili. Neopravičljivo je tako

¹² Andrej Gosar, *Zakaj sem napisal knjigo »Za nov družabni red« in kaj bi rad z njo dosegel*, Književni glasnik, št. 4, december 1936.

¹³ Andrej Gosar, *Za nov družabni red*, sistem krščanskega socialnega aktivizma, prvi zvezek, Celje 1933, str. 297.

¹⁴ Gosar, *Sodobna socialna etika...*, str. 9.

¹⁵ Andrej Gosar, *Glas vprijočega v puščavi*. Dvajset let ideoloških trenj in težav v slovenskem krščanskem socialnem gibanju, Revija 2000, št. 37/39, str. 99.

truditi se, da bi bil dober, obziren in popustljiv do drugih ljudi izven svojega pridobitnega gospodarstva, ko pa v poslovnih zadevah ne poznaš meja in popustljivosti, kar se odraža v trdosti in neizprososti. Povsod tam, kjer kapitalistični delodajalci delavce kruto izkoriščajo in zelo slabo plačujejo, nastaja najbolj reven proletariats, ki predstavlja najtežje breme na ramenih družbe in najhujšo nevarnost za družbo. Takšni delavci namreč telesno in moralno propadajo ter polnijo bolnišnice, domove za ubožne in ostarele, poboljševalnice, družbo napolnjujejo z množicami alkoholikov, prostitutk in tako dalje. Ta isti proletariats pa je po drugi strani zelo dovzeten za revolucionarne nazore in gibanja, ki prinašajo družbi materialno in moralno škodo ter nesrečo.

Brezobzirno prizadevanje za dobiček je tako z vidika obče blaginje in socialne etike deležno najstrožje obsodbe. Vedeti je namreč treba, da prav najmočnejša kapitalistična podjetja, ki brezobzirno zasledujejo čim večji dobiček, za seboj potegnejo tudi vsa druga podjetja, ki so se pripravljena in bi se rada držala pravih meja. Zato je v takšnih primerih nujen poseg države, kot ena najpomembnejših nalog pa se smiselno pojavlja zahteva, da se gospodarsko življenje organizira tako, da bo ob zasebnem prizadevanju za čim večji dobiček čim bolj služilo tudi potrebam in zahtevam obče blaginje.

Vedno bolj prihaja v ospredje misel, naj bi se pravice, ki jih posameznik uživa v družbi, ravnale zlasti po delu, ki ga v nji in njej v prid opravlja. Neutemeljeno brezdelje in lenarjenje je socialno zlo in krivica, saj so zaradi tega drugi ljudje prikrajšani in oškodovani. V družbi je namreč vedno tudi dovolj ljudi, ki sami ne morejo delati in skrbeti zase, zato je dolžnost dela toliko bolj poudarjena.¹⁶ Na splošno tako velja, da je vsak človek dolžan z lastnim, osebnim, produktivnim ali splošno socialno koristnim delom pridobiti si to, kar potrebuje za svoje življenje. Vsi ljudje imajo enako naravno pravico do tolike mere naravnih dobrin, da lahko in morejo živeti človeka vredno življenje. Splošno se šteje, da ljudje živijo človeka dostojno življenje, v kolikor imajo dovolj dohodkov za primerno oblačenje, hranjenje in stanovanje. Preskrbljeni morajo biti za primer bolezni, nezgod, onemoglosti in starosti, imeti pa morajo tudi možnost ustvariti si družino ter jo primerno vzdrževati in zanjo skrbeti.¹⁷ Te dobrine si pridobe ali neposredno s primernim delom ali pa posredno od drugih v zameno.

Naravni produkti potemtakem niso osebna last gospodarja, v kolikor presegajo določeno mero. Ta mera je enaka »splošnemu deležu«, ki naj bi ga dobil sleherni človek od skupne zaloge naravnih neposrednih življenjskih potrebščin. Iz tega sledi, da je delo prvi in glavni vir osebne pravice do zadostnih življenjskih potrebščin, saj naravni, za vse ljudi enaki »skupni delež«, ne zadostuje za človeka vredno življenje. Prodreti bi morala ideja neizogibne dolžnosti dela, posameznika pa bi bilo treba ceniti po delu in ne po rojstvu in imetju. To navsezadnje zahteva tudi sama pravičnost.¹⁸

Socialni značaj dohodkov

Zavedati se moramo, da so dohodki med seboj sila povezani in odvisni. Kolikor več dohodkov ima kdo, tem manj jih more imeti kdo drug. Tako nihče ne more povečati svojih dohodkov, ne da bi bili zaradi tega prikrajšani in oškodovani drugi.¹⁹ Med opravljenim delom in denarnimi dohodki, ki jih posameznik prejme za opravljeno delo, ni neposredne vzročne zveze. To se zlasti odraža pri razlikovanju med delovnimi in brezdelnimi dohodki ter vprašanju pravičnega plačevanja delavcev. Te ugotovitve pridejo še toliko bolj do

¹⁶ Gosar, *Sodobna socialna etika...*, str. 106-119.

¹⁷ Prav tam, str. 131, 132.

¹⁸ Andrej Gosar, *Narodnogospodarski eseji*, Ljubljana 1920, str. 15, 18, 24.

¹⁹ Gosar, *Sodobna socialna etika...*, str. 129.

veljave, če pomislimo, da se različne vrste dela med seboj ne dajo primerjati. Zanje namreč ni nekega skupnega merila (primer je razmerje telesno – duševno delo).

Vprašanje o pravičnih cenah

Na splošno bi lahko rekli, da je cena blaga pravična, če ustreza oziroma je enaka njegovi objektivni menjalni vrednosti. Na prvi pogled je to jasno in utemeljeno, v svojem bistvu pa je zgrešeno in vodi do napačnih sklepov. V kolikor bi namreč hoteli ugotoviti pravičnost cene v smislu tega nauka, bi morali najprej ugotoviti objektivno menjalno vrednost. Če bi bila objektivna menjalna vrednost dobrin odvisna od njihove uporabne vrednosti, bi bilo železo dražje od zlata in podobno. Objektivna menjalna vrednost dobrin tudi ni odvisna od dela, potrebnega za njihovo proizvodnjo (kot je trdil Marx), kakor tudi ne od sočasnega vpliva različnih dejavnikov (dela, uporabnosti, redkosti, zaželenosti dobrine...), saj ne vemo, koliko vrednosti je dal vsak dejavnik. Posledica teh ugotovitev je, da je vsakršno iskanje objektivne menjalne vrednosti dobrin brezuspešno. Na podlagi tega je očitno in edino možno, da mora biti menjalna vrednost dobrin enaka njegovi običajni tržni ceni. To pa pomeni, da menjalna vrednost ni povsem določena, saj se giblje v okvirih vsakokratne tržne cene blaga. Napačno bi bilo misliti, da mora biti pravična cena blaga za vse odjemalce popolnoma enaka. Trгоvec namreč lahko zaračuna blago bogatejšemu kupcu dražje kakor povprečnemu kupcu.

Vsaka tržna cena ni tudi že socialno pravična. Socialno pravične cene namreč omogočajo vsem ljudem človeka vredne in stanu primerne dohodke. Ker vsaka cena vpliva na cene drugega blaga, bi si bilo treba prizadevati za takšno razmerje cen in dohodkov, da bodo vsi ljudje v pravem obsegu deležni sadov skupnega dela in naporov.²⁰

Brezdelni dohodki

Brezdelni dohodki posameznih ljudi so lahko pravzaprav neomejeni, delovni dohodki pa so pri vsakem človeku sorazmerno ozko omejeni. En in isti človek lahko prejema hkrati razne vrste brezdelnih dohodkov, obresti, dividende, najemnine, posojila in tako dalje, brez vsake omejitve. Zato ima vprašanje o pravilni porazdelitvi in uporabi brezdelnih dohodkov izredno velik pomen. Od samih delovnih dohodkov si nihče ne more veliko prihraniti ali ustvariti omembe vrednega premoženja. Poglavitni vir za nastanek kapitala so namreč samo brezdelni dohodki.²¹

Poglavitno vprašanje, ki se tu zastavlja je, koliko brezdelnih dohodkov sme vsakdo imeti. Brezdelni dohodki, ki presegajo stroške skromnega življenja, gredo namreč vedno na račun pravičnega deleža drugih ljudi, zato so vselej socialno krivični. Edina izjema je dobičkonosno izkoriščanje naravnih sadežev, snovi in sil oziroma tehničnih naprav, priprav ali iznajdb, ki jih nihče drug noče ali ne zna izkoristiti. Slednje velja le ob pogoju, da se pri tem ne izčrpavajo nenadomestljive naravne dobrine, ki jih trenutno ni mogel nihče drug izkoristiti, oziroma se pri tem ne izčrpavajo najete delovne moči. Dokler ostaja kolikor toliko omembe vreden del pridobitnega gospodarstva v zasebnih rokah, bo treba v ljudeh vsakokrat znova buditi zavest, da obilnejši dohodki od imetja v resnici niso njihovi, temveč so jih po vesti dolžni na primeren način uporabiti v občo korist.²²

»Pecunia pecuniam parere non potest,« je latinski pregovor, katerega naziranje je preživelo že v Gosarjevem času, saj dr. Gosar pravi, da je brez pomena ugovor, da »denar

²⁰ Prav tam, str. 133-136.

²¹ Prav tam, str. 138.

²² Prav tam, str. 141, 142.

ničesar ne rodi. « Obrestovanje posojenega denarja je namreč na splošno upravičeno, vendar je menjalno upravičena le tista obrestna mera, ki splošno velja na vsakokratnem trgu kapitala. Krivično bi namreč bilo, če bi izposojevalec izkoristil stisko ali nevednost dolžnika in mu zaračunal višje obresti od običajnih. Država mora potemtakem kreditno politiko uravnavati tako, da bo obrestno mero zadržala na nivoju oziroma višini, ki najbolj ustreza dejanskim gospodarskim razmeram in potrebam (splošno znano je namreč, da obrestna mera regulira dotok kapitala v podjetja in panoge ter določa, koliki del celotnega narodnogospodarskega dohodka se sproti potroši za zadovoljitev ljudskih potreb in koliko se ga prihrani in porabi za ustvarjanje novega kapitala), prav tako pa mora dati na voljo ceneni kredit za namene, za katere bi bil običajni poslovni kredit predrag. Samo tako je mogoče zagotoviti zdrav razvoj in napredek gospodarstva, kakor tudi preprečiti izroditev obrestovanja.

Bistvo obrestnega vprašanja in brezdelnih dohodkov na sploh je tako, da naj bi nihče ne imel toliko brezdelnih dohodkov, da bi lahko živel samo od njih. Če pa jih kljub temu ima, vsi ti brezdelni dohodki niso njegovi, temveč je dolžan uporabiti v občo korist presežek prek vsote, ki je potrebna za najskromnejše preživljanje.²³

Potrošnja in razkošje

Vprašanju potrošnje se na splošno posveča premalo pozornosti. Res je sicer, da je vse gospodarstvo v prvi vrsti usmerjeno k pridobivanju, vendar so le konsumenti oziroma odjemalci tisti, ki najbolj vplivajo na tok in razvoj gospodarskega življenja. Ti so merodajni za to, koliko in kakšno blago se trajno proizvaja in prodaja na trgu. Če nam gospodarstvo nudi namesto najnujnejših stvari velike količine manj potrebnega ali nepotrebnega dragega luksuznega blaga, je to posledica tega, da imajo ljudje za takšne manj potrebne stvari dovolj denarja in jih prostovoljno tako drago plačujejo. Drugim plastem medtem primanjkuje nujnih življenjskih potrebščin. Poglavitno odgovornost za to nosijo premožnejši odjemalci s tem, ko po takšnih stvareh povprašujejo in jih plačujejo po visokih cenah. Pridobitniku je namreč vseeno, kaj proizvaja (njemu gre le za dobiček), zato ni vseeno, kako in za kaj trošimo svoje dohodke.

Dr. Andrej Gosar pri tem poudarja, da se motijo vsi tisti, ki menijo, da se nikogar ne tiče, za kaj in za koliko brez prave potrebe trošijo. Vsak izdatek, ki gre prek potreb in zahtev človeka vrednega in stanu primernega življenja, je greh nasproti revežem, ki si najnujnejših stvari ne morejo privoščiti brez svoje krivde.²⁴ Denarna sredstva, ki se trošijo za nepotrebne ali manj potrebne stvari, bi se dala namreč uporabiti za koristnejše namene. Če bi si na primer v določenih razmerah lahko sezidal za eno enoto svojim družinskim razmeram primerno hišo, sezidam pa si jo za štiri enote, potem to ni prav. V kolikor bi namreč tri enote naložil v hranilnico, bi od tega denarja lahko trije drugi družinski očetje dobili vsak po eno enoto posojila za izgradnjo razmeram in potrebam zadostne hiše. Delavci (ki bi gradili hišo oziroma kar štiri hiše) bi prav tako zaslužili, denar bi prav tako prišel v promet in še tri družine bi dobile hišo.²⁵

Kritika gospodarske vede in ekonomskih osnov marksizma

Na podlagi klasične ekonomske šole je Marx zasnoval svoj gospodarski sistem v glavnem na teoriji vrednosti. Marx pravi, da je povprečno delo, ki je v družbi po vsakokratnem stanju njene tehnike potrebne za produkcijo, edini vir menjalne vrednosti. Če

²³ Prav tam, str. 144–146.

²⁴ Andrej Gosar, *Gospodarstvo in vera*, Ljubljana 1934, str. 16–18.

²⁵ Gosar, *Sodobna socialna etika...*, str. 154.

se namreč blago zamenja za blago, mora biti v obeh nekaj skupnega. To je delo. Tudi delovna moč ima le toliko vrednosti, kolikor dela je treba vložiti za njeno reprodukcijo. Kapitalisti od delavcev zahtevajo, da proizvajajo več, kot je potrebno za reprodukcijo njihove delovne moči. Tako pride do večvrednosti, ki si jo kapitalist prilasti, končna posledica je koncentracija vsega kapitala v rokah maloštevilnih kapitalistov. Število delavcev, ki ostajajo brez zaposlitve, pa se večja. Marx je na ta način pokazal, da ima delavec v bistvu dovoljenje živeti (delati za svoje lastno življenje) le v toliko, kolikor dela določen čas zastoj za kapitalista.²⁶

Dr. Andrej Gosar v zvezi s tem povsem nedvoumno ugotavlja, da Marxov nauk o večvrednosti ne drži. V vsakdanjem življenju namreč priznavamo posameznim dobrinam vsi mnogo večjo menjalno vrednost, kot bi jo imele, če bi sodili po delu, potrebnem za njihovo proizvodnjo.²⁷ Potemtakem je brezplodno celo vprašanje o menjalni vrednosti dobrin, v kolikor ga gledamo s stališča Marxa. Vrednost je namreč nekaj subjektivnega in se je ne da objektivno določiti (za revnega kmeta je kilogram krompirja tako več vreden kot za bogatega; ob slabi letini ceni kmet kilogram krompirja več kakor ob dobri). Ko govorimo o vrednosti te ali one stvari oziroma o vrednosti blaga v menjalnem gospodarstvu, v resnici mislimo na njegovo ceno. Le cena dobrin oziroma blaga je namreč tisto, kar resnično je in se da določiti. Kar nima cene tudi ni nič vredno v smislu objektivne gospodarske vrednosti, zato so v menjalnem gospodarstvu stvari vredne toliko, kolikor je mogoče na trgu zanje dobiti.²⁸

Cena blaga se tako ne ravna (vsaj izključno ne) po delu, ki je potrebno za njegovo proizvodnjo. Določajo jo namreč še mnoge druge okoliščine in dejstva, navsezadnje o ceni blaga odločajo samo njegovi potrošniki. Samo toliko časa, dokler ljudje cenijo neko dobrino in so pripravljeni zanj nekaj dati ali se nečemu odpovedati, bo ta dobrina imela neko vrednost (ali točneje ceno). Če namreč ni nikogar, ki bi povpraševal po tej dobrini, ali nikogar, ki bi mu bila ta dobrina potrebna oziroma bi bil pripravljen zanj nekaj dati, je ta dobrina brez ekonomske vrednosti, pa čeprav bi bila sama po sebi zelo dragocena in morda celo koristna. Zato moramo končni izvor cene iskati pri potrošnikih, to je v njihovih potrebah in denarnih sredstvih. Samo tisto blago, za katero imajo potrošniki denar za njegov nakup, ima svojo ceno. Blago, za katerega potrošniki nimajo sredstev, ostaja brez cene. Potrošniki se navadno ne zanimajo toliko za to, koliko dela, različnih surovin in drugega je bilo potrebnega za proizvodnjo nekega blaga. Oni blago pač cenijo glede na potrebe in sredstva, ki jih lahko zanj eventualno dajo.

Zato je napačno govorjenje o neki objektivni ekonomski vrednosti dobrin v prometu menjave, brezpredmeten mora ostati tudi vsak poizkus, da se ta vrednost določi ali odredi. S to ugotovitvijo se ruši klasična teorija, po kateri vrednost dobrin v menjavi izvira samo iz dela. Cena blaga sicer ima neko objektivno mejo (določajo jo proizvodni stroški proizvajalca, ki proizvaja pod najmanj ugodnimi pogoji), vendar je cena enakega blaga enaka ne glede na to, da so ob različnih okoliščinah proizvodni stroški enakega blaga različni. Posledica tega je, da je dobiček proizvajalcev v različnih primerih različen. Zato se cena blaga določa po proizvodnih stroških tega blaga pri najneprimernejšemu proizvajalcu, povečanih za običajni zaslužek. Iz tega se tudi vidi, kako se je Marx motil, ko je trdil, da je za vrednost dobrin v menjavi odločilna povprečna količina dela, ki je potrebna v družbi za proizvodnjo teh dobrin. Odločilni so potemtakem le najvišji proizvodni stroški.²⁹

²⁶ Gosar, *Za nov družabni red...*, str. 305-308.

²⁷ Gosar, *Sodobna socialna etika...*, str. 134.

²⁸ Gosar, *Za nov družabni red...*, str. 310, 311.

²⁹ Andrej Gosar, *Reforma društva*, sociološki i ekonomski osnovi, Beograd 1933 (v cirilici).

Druga Marxova temeljna zmeta je bila, da je celotno gospodarsko življenje in njegove pojave presojal tudi tam, kjer je šlo le za razlago tega, kako in po kakšnih zakonih nastajajo. Posledica je, da je Marx videl bistvo vprašanja v tem, kako zagotoviti porazdeljevanje dobrin med ljudi po njihovem delu (oziroma v čisto komunistični družbi po potrebah). Vprašanje bi bilo potemtakem pravilneje postaviti takole: kako urediti zasebno gospodarjenje ljudi tako, da bo vsak dobil to in le to, kar mu po pravici gre; nov družbeni red naj se išče šele, če bi se pokazalo, da to ni mogoče.

Reformo družbeno-gospodarskega reda bi bilo zato potrebno usmeriti in naperiti tudi proti tistim, ki trošijo (včasih velike vsote denarja za nepotrebno blago, s čimer odvrčajo kapital, surovine in delovno silo od pomembnejše produkcije) in ne le proti producentom oziroma proizvajalcem.³⁰ Bistvo problema je zlasti pri dohodkih in ne na strani proizvodnje. Ob pravilni porazdelitvi dohodkov bi se vsa proizvodnja in gospodarska dejavnost sama uravnala tako, da bi lahko vsi ljudje v pravem razmerju zadovoljevali svoje potrebe.³¹ »Konsum določa produkcijo in ne kapitalist,« poudarja dr. Gosar v svojem delu *Za nov družbeni red*.³²

Marksizmu se nikoli ni posrečilo vzbuditi v ljudeh nekih pozitivnih sil, ki bi same gradile nov družbeni red. Največja moč marksizma je bila v tem, da je delavstvo usmerjal k rušenju obstoječega družbenega reda. V družbi je namreč videl le kapitaliste in proletarce, ne pa tudi drugih slojev in stanov. Potemtakem tudi ni mogel spoznati in presoditi števila elementov, ki tvorijo družbo.³³ Marx je videl rešitev problema v popolni razlastitvi kapitalistov in diktaturi proletariata ter kolektivizaciji oziroma podražavljanju produkcije z odpravo meznega razmerja. Te ideje je dr. Gosar označil za revolucionarne in komunistične. Ne gre namreč le za to, da se popravijo in modernizirajo samo nekateri nauki marksizma; potrebno je mnogo več. Marksizem bi moral povsem opustiti svojo sociološko in ekonomsko osnovo ter jo zamenjati z novo, ki bi ustrezala družbeno-ekonomskemu življenju. Marksizem, ki bi to storil, pa bi s tem tudi prenehal biti marksizem.³⁴

Zveza med krščanstvom in marksistični pogledi na življenje je nemogoča. Popolnoma nesmiseln je vsak poskus (v krščanskem smislu) poduhoviti marksizem oziroma delavsko gibanje, ki sloni na marksistični socialni ali ekonomski osnovi.³⁵ Poduhovljeni marksizem je s svojim naukom o nadvrednosti in razrednem boju sanjarija, marksizem brez razrednega boja, razlastitve kapitalistov in diktature proletariata pa limonada, pravi Gosar. Zato bi bilo potrebno očistiti krščansko delavsko gibanje vseh primesi marksizma. Zavreči je torej treba marksizem ter na njegovo mesto postaviti gospodarskemu in družbenemu življenju prilagojeni krščanski socializem.³⁶

Prednost marksizma je v tem, da se je s svojo gospodarsko teorijo lepo izognil vsem nerešljivim družbeno gospodarskim vprašanjem, saj vprašanja pravične mezde, plače in obresti zanj ni bilo.³⁷

Krščansko-socialno gibanje se po splošnih pogledih na življenje bistveno loči od marksizma. Po marksizmu se usoda človeka začinja in končuje na Zemlji, nebesa pa po

³⁰ Gosar, *Za nov družabni red*..., str. 314-316.

³¹ Andrej Gosar, *Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi*, zbirka študij, Ljubljana 1938, str. 32.

³² Gosar, *Za nov družbeni red*..., str. 45.

³³ Prav tam, str. 34.

³⁴ Gosar, *Reforma društva*...

³⁵ Andrej Gosar, *Vprašanje krščanskega socializma po okrožnici »Quadragesimo anno«*, Čas, Ljubljana 1931/32, str. 146.

³⁶ Andrej Gosar, *Delavski pokret in krščanska reforma družbe*, Čas, Ljubljana 1927/28, str. 374-379.

³⁷ Gosar, *Za nov družabni red*..., str. 341.

Heinejevih besedah pušča vrbcem in angelom. Povsem drugačno je krščansko-socialno gibanje, ki v materialnem življenju in blagostanju vidi le neko pomožno sredstvo, ki je potrebno ljudem, da lažje dosežejo svoj končni življenjski cilj.³⁸ Težnja po materialnem blagostanju je zanj važna in pomembna le toliko in le zato, ker je to za večino ljudi pogoj moralnega življenja, izpopolnjevanja in napredka.³⁹

Dr. Gosar se je tudi zavzemal za dosledno ločevanje med zasebnim in narodno gospodarskim vidikom, kritiziral je tudi zamenjevanje gospodarjenja s produkcijo (»kakor da bi dobro proizvajati, morda celo z veliko izgubo, pomenilo tudi že dobro gospodariti!«). Gospodarjenje nima namreč samo po sebi nič opraviti s proizvodnjem. Tako je mogoče gospodarjenje z velikim uspehom, ne da bi se sploh kaj proizvajalo (prodajalec srečk). Zmota bi bila potemtakem misliti, da izhaja gospodarska vrednost oziroma cena dobrin iz njihovih produkcijskih dejavnikov, saj konsumenta navadno ne zanima, kateri dejavniki so pri produkciji blaga sodelovali. V tem smislu se ne strinja z Ušeničnikom, ko pravi, da ima stvar vrednost zato, ker je rabna; rabna vrednost daje tako menjalno vrednost. Šele potem je menjalna vrednost odvisna od stroškov in dela, množine, redkosti in tako dalje.

Po Gosarjevem mnenju stvar nima menjalne vrednosti (cene) le zaradi tega, ker je rabna, temveč le zaradi tega, ker jo nekdo hoče rabiti oziroma zanjo kaj dati. Rabnost tako še ni sinonim za vrednost. Če vzamemo kot primer blago, ki že davno ni več v modi, vidimo, da je samo po sebi sicer rabno, vendar je cena zelo nizka ali pa je sploh ni. Po drugi strani ima prenekatera stvar, ki v resnici sploh ni rabna, kljub temu ceno in sicer zaradi tega, ker tisti, ki jo kupi ali to namerava, meni, da je rabna. Najlaže bi to ponazorili s primerom, ki se tudi dandanes zelo pogosto pojavlja v vsakdanjem življenju. Gre za propagiranje tekočine proti plešavosti, ki sama po sebi sploh ni rabna, kajti z njo se plešavosti pač ne da odpraviti. Kljub temu ta ista tekočina proti plešavosti pridobi ceno s tem, ko tisti, ki jo kupi ali to namerava storiti, meni, da je rabna.

Zelo majava je tudi trditev, da mora imeti stvar, za katero je potrebno bistveno več dela, tudi večjo menjalno vrednost. Kot primer za ponazoritev trditve lahko vzamemo visokogorski les. Z lesom visoko v gorah je namreč mnogo več dela kakor z onim v dolinah, kar pa ne pomeni, da ima les v gorah večjo vrednost oziroma ceno. Nasprotno! Ostane celo brez omembe vredne cene. Na ta način je lepo vidna misel dr. Andreja Gosarja, da izvor vrednosti (cene) ni v stvareh samih, marveč v njihovih konsumentih.

Temeljne zmote gospodarske vede

Dr. Gosar je videl glavni vzrok neuspehov gospodarske vede v napačnem pojmovanju gospodarjenja. Bistvo gospodarjenja naj bi bilo namreč v boju človeka proti omejenosti oziroma redkosti zunanjih dobrin. Ta ugotovitev je v znatni meri resnična, vendar je odločilno predvsem to, da je omejena človeška delovna moč. Posledica tega je omejenost dobrin, potrebnih za zadostitev potreb. »Naraščajoči napor, to čustvo vedno večje neprijetnosti ali vedno večjega neugodja, ki spremlja človeka pri njegovem delu, je krivo, da so gospodarske dobrine omejene.«⁴⁰

To je privedlo tudi do zamenjevanja gospodarjenja s produkcijo oziroma tehniko. Pri gospodarjenju gre za preudarno primerjanje gospodarske koristi in stroškov ter temu ustrezno ravnanje brez ozira na predmet gospodarjenja. Ta sam po sebi nima nobene vloge. Ali ima produkt značaj gospodarske dobrine, pa vedno zavisi le od človeka in njegovih potreb.

³⁸ Gosar, *Reforma društva*...

³⁹ Andrej Gosar, *Za krščanski socializem*, Ljubljana 1923, str. 42.

⁴⁰ Andrej Gosar, *Socialna ekonomija*, Ljubljana 1924, str. 33.

Dr. Gosar je v svojih razpravah in razmišljanjih nasprotoval gospodarskim teorijam, ki so druga za drugo hotele ugotoviti vrednost oziroma ceno dobrin ločeno, za vsako vrsto blaga posebej, brez ozira na cene drugih dobrin. Cene vseh vrst blaga so, brez izjeme, med seboj zvezane in druga od druge odvisne.

Dr. Gosar je skušal pokazati tudi na dve zablodi, ki škodujeta zdravemu razvoju gospodarskega življenja:

Trditev, da premalo trošimo, je eden od glavnih vzrokov gospodarske krize. To je zmotno! Pravijo namreč, da bi, če bi ljudje več trošili, s tem pomagali obrti, kmetom, industriji in trgovini ter zlasti delavstvu. Kmet bi lažje in bolje prodal svoje pridelke in z izkupičkom nabavil manjkajoče potrebščine. Posledica bi bila, da bi industrijski obrati zopet stekli, trgovina bi oživela, obrt bi dobila novih naročil in delavstvo bi zopet dobilo dela in zaslužka. Vendar dr. Gosar temu nasprotuje, ko pravi: če se v vse te trditve poglobimo, nas bo to »modrovanje spomnilo na psa, ki lovi samega sebe za rep, pa ga seveda nikdar ne ujame.«⁴¹ Ljudje namreč ne trošijo malo zato, ker ne bi hoteli, temveč zato, ker nimajo.

Nazor, da je trditev, da premalo trošimo, eden od glavnih vzrokov gospodarske krize, je popolnoma pravilen in sprejemljiv za države, ki izvažajo veliko industrijskih izdelkov, saj se industriji, obrti in trgovini v tem primeru obeta tem več dela, čim več ljudje trošijo. Obratno je pri nas, saj moramo velike količine obrtnih in industrijskih izdelkov uvažati. Zato pri nas velja naslednje pravilo: čim manj bomo trošili, tem lažje bomo shajali. V svojem gospodarstvu moramo hoditi svojo lastno pot. Gospodarsko bi se bilo treba osamosvojiti in biti kar se da malo navezati na tuje blago. Iz tujine se namreč uvažuje mnogo preveč nepotrebne in pogrešljivega blaga ter blaga, ki bi ga lahko nadomestili z domačimi pridelki in izdelki. Gospodarstvo slabo stoji, ker v potrošnji prenašamo posnemamo bolj razvite industrijske države. Z enim stavkom, živimo preko svojih gmotnih razmer.

Kritika kapitalističnega gospodarskega reda. Odpor proti kapitalističnim podjetnikom je sicer razumljiv in popolnoma upravičen, le da kritika ne sega vedno tja, kjer je glavni izvor težav. Težišče gospodarskega vprašanja je namreč v tem, da celota produkcijskih sredstev ne služi v prvi vrsti za proizvodnjo stvari, ki bi bile ljudem najpotrebnejše. Namesto tega se produkcijska sredstva trošijo za manj potrebne luksuzne stvari. Če bi produkcija v prvi vrsti ustrezala družbenim potrebam, bi odpadle tudi ostale težave gospodarskega reda. Krivda je v tem primeru v konsumentih in ne v kapitalističnem podjetniku, saj konsumenti določajo, koliko in kakšno blago se proizvaja. To je glavni izvor nereda v gospodarstvu. »V resnici bi morali videti v vsakem človeku, ki preko mere troši, škodljivca in zapravljalca našega skupnega imetja. Zakaj kolikor več eden troši, toliko manj preostane za druge. Drugače biti ne more!«⁴²

Smeri, v katere se mora razvijati moderno gospodarstvo

Gospodarstvo po načrtu

Čeprav dr. Gosar priznava, da brez liberalnega gospodarstva (obdobja čim popolnejše oziroma popolne gospodarske svobode) ne bi bilo mnogih pomembnih iznajdb in njihove izpopolnitve, pa v isti sapi tudi dodaja, da so liberalno gospodarstvo spremljale tudi številne negativne posledice. Te so zlasti: najbolj brezobzirno izkoriščanje delavcev, divja konkurenca, izkoriščanje odjemalcev ter konsumentov in tako dalje. Vse to je povzročilo periodična gospodarska nihanja, ki so se pojavljala v približno enakih razdobjih.

⁴¹ Andrej Gosar, *Zablode v sodobnem gospodarstvu*, Koledar Družbe svetega Mohorja 1932, str. 79.

⁴² Gosar, *Zablode v sodobnem gospodarstvu...*, str. 80, 82, 83.

Svobodno delujoči menjalni mehanizem je danes le še teoretična zamisel. Politična negotovost povojnih let je silila države, da so se, kolikor je to le mogoče, gospodarsko osamosvojile. Ta avtarkična gospodarska politika je sicer združena z velikimi žrtvami konsumentov oziroma odjemalcev, a so se je sčasoma oprijele vse važnejše države. Utrdila se je misel, da je treba vsaj glavna kapitalna sredstva odtegniti zasebnemu izkoriščanju ter jih postaviti v službo celote. Gospodarstva zato ni mogoče prepustiti svobodnemu toku in razvoju, temveč ga je treba po narodnih interesih in vidikih smotno organizirati in voditi, da bo služilo narodni blaginji. Gospodarstvo po načrtu je v resnici le resnično narodno gospodarstvo, saj gospodarstva brez načrta ni, oziroma je slabo.⁴³

Temeljna naloga gospodarstva po načrtu je gospodarstvo podružbiti ali poobčestviti oziroma ga postaviti v službo naroda in države kot celote. Gre zlasti za enoten načrt, v katerem naj bi bile upoštevane vse potrebe naroda in države. V takšnem gospodarstvu je potrebno najprej poskrbeti, da se primerno razvijejo in vzdržujejo tudi podjetja in panoge, ki same po sebi morda niso dovolj rentabilne, vendar so glede na celoto takega pomena, da njihova korist v polni meri odtehta žrtve, ki so s tem nujno povezane. Po drugi strani je treba onemogočiti nesmotrne in preštevne investicije kapitala v zelo dobičkonosne panoge, ki so že dovolj razvite. Uspešna rešitev teh nalog namreč omogoča, da se gospodarske krize omilijo ali preprečijo, gospodarstvu pa se odvzame negotovost ter nagnjenost k špekulaciji.

Važni nalogi smotno organiziranega narodnega gospodarstva sta dve: - občestvena oziroma organična preureditev meznega in službenega razmerja; - onemogočanje in preprečevanje izkoriščanja odjemalcev oziroma konsumentov s strani monopolnih podjetij in združb.

Potemtakem je potrebno zlasti poskrbeti, da nihče ne bo mogel razširiti svojega gospodarskega vpliva in moči preko meja, onstran katerih ne bo mogel stvarno in učinkovito odgovarjati za škodljive posledice svojega ravnanja. Popolni komunizem in popolni kolektivizem sta praktično neizvedljiva. Moderno gospodarstvo je in mora biti po svojem bistvu naravnano na trg, kar pomeni, da se lahko trajno proizvaja in prodaja le tisto blago, pri katerem se obeta vsaj nek minimalen dobiček. Gospodarstvo, v katerem se vse presoja in odloča le z ozirom na dobiček, pa se vselej ne sklada s potrebami in zahtevami prave obče blaginje. Zato je bistvo smotnega narodnogospodarskega vodstva v dobri izrabi pospešujoče in urejajoče gospodarske politike, ne da bi spremljajoče slabe posledice odtehtale njene glavne koristi.

Če nam industrija in gospodarska podjetja ne nudijo dovolj nujno potrebnih življenjskih potrebščin, je tega kriva porazdelitev dohodkov in ne toliko napačna organizacija proizvodnje. Jedro problema je torej nujno pri dohodkih. Razdelitev dohodkov je v gospodarstvu le izraz in posledica cen. Pravilnejša in socialno pravičnejša porazdelitev dohodkov je tako odvisna od tega, ali so cene, mezde in obresti v pravem medsebojnem razmerju. Vendar velja naslednja ugotovitev: čim bolj enakomerno bi narodni dohodek porazdelili, tem več bi bilo nevarnosti, da bi ljudje sproti vse potrošili. Novega kapitala tako ne bi bilo dovolj, življenjska raven pa bi bila razmeroma nizka.

Kolektivizacija je mogoča le v ozkih mejah, ker je gospodarstvo državnih in javnih podjetij večinoma slabše in manj racionalno, s tem tudi manj uspešno od tistega v zasebnih podjetjih.⁴⁴ Zato je sleherno podraževanje produkcijskih sredstev in pridobitnih podjetij smiselno le, če je njen uspeh za celoto ugodnejši, kakor če ostanejo v zasebnih rokah.⁴⁵ Vodstvo in uprava sta namreč preveč zbirokratizirana, lažje pa se prikrijejo in zabrišejo tudi

⁴³ Gosar, *Gospodarstvo po načrtu...*, str. 5-21.

⁴⁴ Prav tam, str. 22-40.

⁴⁵ Gosar, *Za nov družabni red...*, str. 387.

slabe posledice napačnega gospodarjenja. Edino merilo gospodarnosti javnih podjetij je tako konkurenca zasebnih podjetij iste oziroma sorodne stroke. Brez tega sodba o koristnosti in uspešnosti javnih podjetij ni mogoča.

Zares enotna in smotrna organizacija gospodarskega življenja v okviru naroda oziroma države se mora zato izvesti v dveh smereh: po glavnih gospodarskih panogah in po najvažnejših teritorialnih enotah.

Iz tega sledi, da je učinkovita izvedba zamisli načrtnega gospodarstva mogoča le s priznanjem javnopravnega značaja njegovi organizaciji. To velja za organizacijo glavnih gospodarskih panog, nato pa tudi za skupno teritorialno predstavništvo gospodarstva, ki mora imeti pravico in možnost obvezno sklepati in odločati o smernicah gospodarskega razvoja na svojem področju ter vanjo praktično posegati.

Ideja načrtnega gospodarstva je izvedljiva le v okviru posameznih narodnih gospodarstev. Takšen red namreč sloni na stalnem smotrnem poseganju v naravni tok gospodarskega življenja in na odstranjevanju njegovih napak ter umetnem naravnavanju dogajanja v pravo narodnogospodarsko smer. Vse, kar bi bilo več od tega, bi imelo usodne posledice. Bistveni pogoj za uspešnost gospodarstva po načrtu je namreč v tem, da morajo ostati naravne tvorine (ustvarjalne) sile gospodarstva žive in dejavne, tako da lahko same poganjajo ves gospodarski stroj, posebej še menjalni mehanizem.⁴⁶

Če hočemo, da se bo gospodarstvo zares organično razvijalo, moramo smotrno in odločno poseči v njegov tok in razvoj ter ga vselej uravnavati in voditi v pravo smer.⁴⁷ Ideja gospodarstva po načrtu bo postala zmožna praktičnega življenja šele, ko bo pognala korenine v ljudski zavesti ter bo rasla in se uresničevala iz jasnega spoznanja, globoke vere in močne nesebične volje. Njegova usoda je odvisna od modrega oziroma smotnega uvajanja ter zadrževanja v pravih mejah, ki ustrezajo realnim potrebam in zahtevam.⁴⁸ »Kakor hitro bi se namreč kaj vmešavali v naravni tok gospodarskega življenja in ga hoteli v večji meri umetno zrežati in organizirati, bi to imelo usodne posledice.«⁴⁹

Cilj narodnega gospodarstva mora biti le splošno in trajno blagostanje naroda. Narod, ki hoče biti trajno neodvisen od drugih narodov, mora urediti svoje gospodarsko življenje tako, da proizvaja doma po možnosti vse svoje bistvene potrebščine. Zato je potrebno in nujno v gospodarskem življenju izpeljati načelo samostojnosti, ki naj bi bilo prvo in glavno načelo ter cilj našega narodnogospodarskega življenja.⁵⁰ »V mednarodnem gospodarstvu bomo vedno tujci, najemniki, v narodnem gospodarstvu pa smo doma in kar imamo tu, je naše.«⁵¹ To je tem težje, čim manjši je narod. Vendar se ne gre izolirati od drugih držav ter doma z velikim trdom in visokimi stroški proizvajati stvari, ki se v tujini ceneje in lažje dobijo. Tako naj bi poljedelstvo, obrt in industrija služili predvsem domačim potrebam, v tujini pa naj bi kupovali le tisto, česar nam domače roke in zemlja ne morejo dati.⁵²

Enotno organizacijo produkcije in konsuma kot predpogoja demokratizacije gospodarskega življenja se da uresničiti le, če bo ljudstvo pri tem sodelovalo in se ob tem zavedalo, da gre za njegove koristi in pravice. Ljudje morajo zopet čutiti, da niso tolpa lačnih volkov, ki komaj čakajo, kdaj bodo požrli drug drugega, temveč da imajo skupne

⁴⁶ Gosar, *Gospodarstvo po načrtu...*, str. 40–50.

⁴⁷ Andrej Gosar, *Nazaj h Kreku, njegovemu duhu in delu*, Ljubljana 1936, str. 7.

⁴⁸ Gosar, *Gospodarstvo po načrtu...*, str. 50.

⁴⁹ *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana 1995, str. 402.

⁵⁰ Andrej Gosar, *Za naše narodnogospodarsko prerojenje*, Slovenec, 27. februar 1918.

⁵¹ Andrej Gosar, *Narodnogospodarski eseji*, Ljubljana 1920, str. 48.

⁵² Gosar, *Za naše narodnogospodarsko prerojenje*.

interese in cilje, ki jih lahko dosežejo le s skupnim moralističnim delom.⁵³ Izobraženstvo se mora posvetiti delovanju na gospodarskem področju in ne le v politiki.⁵⁴

Gospodarstvo mora biti uravnano tako, da ustreza krščanskim načelom in zapovedim. Prav zato je ena najpomembnejših in hkrati najtežjih nalog, kako prepojit moderno gospodarstvo s krščanskim duhom, kako ga podrediti krščanskim načelom in praktičnim krščanskim zapovedim. Ni potrebno namreč vedno in povsod samo gospodariti, samo hladno računati ne glede na druge življenjske plati in potrebe. Človek namreč ne živi le od kruha, temveč tudi od duhovnih dobrin. Nesmisel je, v kolikor gospodarstvo ne služi človeku, temveč služi človek gospodarstvu.

Da pa ne bi prihajalo do neomejenega in brezobzirnega stremljenja po čim večjem dobičku, krščanstvo določa meje pridobivanja:

- cilj gospodarjenja ni in ne sme biti ta, da si nagrahimo čim več premoženja, posebej še, če s tem drugim jemljemo možnost, da si pridobijo to, kar nujno potrebujejo;
- izogibati se moramo jasne in nedvoumne krivice in biti vedno pripravljeni popraviti krivico, ki smo jo storili nehote, njene posledice pa so se pokazale šele kasneje;
- v gospodarstvu ne smemo misliti le na svoje lastne koristi, temveč moramo imeti pred očmi tudi skrb za skupne družbene koristi.⁵⁵

Cilji in pota Gosarjevega krščanskega socialnega aktivizma

Dr. Andrej Gosar se v eni svojih razprav ubada tudi z vprašanjem imena krščanski socializem. Po papeževem mnenju sta religiozni socializem in krščanski socializem protislovna izraza; nihče namreč ne more biti dober katoličan in socialist obenem. Tudi dr. Gosar sam priznava, da bi bilo bolje, če bi imeli za krščansko delavsko gibanje kako primernejše ime. Vendar pa so desetletja in desetletja brezuspešnega iskanja znak za to, da drugega takšnega imena ni. Zaradi tega ni preostalo nič drugega, kot ostati pri tem imenu.⁵⁶ Naziv krščanski socialni aktivizem tako ni le drugo ime za običajni krščanski socializem, saj se od njega loči prav po svojem bistvu in vsebini. Dr. Gosar je namreč zavračal poleg solidarnostične ureditve družbe tudi krščanski socializem, ki se povezuje z marksističnimi ekonomskimi prvinami. Da do teh zmot in povezav ne bi prihajalo, se je tudi odločil, da bo svoja videnja in cel sistem poimenoval krščanski socialni aktivizem.⁵⁷

Izhodiščni točki krščansko socialnega aktivizma sta: spoznanje, kako velikega pomena za razvoj je socialno vprašanje in navadni krščanski nazori, ki so jih razvili in učili krščanski sociologi že pred 1. svetovno vojno.

Po Gosarjevem nauku je jedro celega družbenega problema vprašanje splošne blaginje. Tako je prvi in najbližji cilj krščanskega socialnega aktivizma in družbene reforme čim večja blaginja delavstva ter delovnega ljudstva na splošno. Končni cilj je družba, v kateri bodo vsi ljudje ter vsi potrebni in koristni stanovi in sloji dosegli primerno stopnjo blaginje. Pojem blaginje je sicer različen od stanu do stanu, prikrojen pa je krajevnim in časovnim razmeram.⁵⁸

Splošna blaginja v subjektivnem smislu je odvisna od notranje, duhovne uravnovešene vsakega posameznika in se ne ravna ne izključno ne pretežno po zunanjih razmerah

⁵³ Andrej Gosar, *Gospodarska demokratizacija in ljudstvo*, Slovenec, 6. februar 1919.

⁵⁴ Andrej Gosar, *Gospodarska demokratizacija in inteligenca*, Slovenec, 25. februar 1919.

⁵⁵ Andrej Gosar, *Gospodarstvo in vera*, Ljubljana 1934, str. 3-15.

⁵⁶ Gosar, *Vprašanje krščanskega socializma...*

⁵⁷ Gosar, *Za nov družbeni red...*, str. 10.

⁵⁸ Prav tam, str. 113-116.

življenja. To pomeni, da se komu lahko na zunaj še tako dobro godi, vendar je znotraj nezadovoljen in nesrečen. Splošna blaginja v objektivnem smislu pa je omejena na zunanje pogoje materialnega, kulturnega in socialnega blagostanja ljudi, na primer na eksistenčni minimum.⁵⁹

Najpomembnejši pogoji za občestveno preureditev družbe so: - pravo spoznanje; ljudje morajo videti družbene probleme v pravi luči, spoznati morajo njihov občestveni značaj, da bi jih lahko uspešno reševali; - močna volja, da bodo vedno ravnali v skladu s svojim spoznanjem; - z občestvenim duhom prepojene organizacije; te so potrebne zaradi posameznikov, ki bi se zoperstavili občestvenemu duhu (tedaj je potrebna prisila).⁶⁰

Potrebe

Človeške potrebe se stalno menjavajo. V splošnem velja stališče: čim bolj je potreba naravna, toliko bolj so njene meje določene; čim bolj je potreba umetna, toliko bolj so njene meje raztegljive. Pri naravnih potrebah, na primer fizioloških, se onstran meje užitek spremeni v neugodje, pri umetnih potrebah, na primer kulturnih, pa so meje raztegljive, saj potrebe rastejo in postajajo tem večje in bolj neodložljive, kolikor bolj jih človek skuša zadostiti. Najboljši spodbujevalec novih potreb je moderna tehnika s svojimi odkritji in iznajdbami.

Enakomeren porast in razvoj človeških potreb predstavlja resničen napredek k boljšemu, prijetnejšemu in udobnejšemu življenju ljudi ter povečanje blaginje. Naglo naraščanje potreb prinaša s seboj tudi nevarnosti, kajti ljudje se v takšnih okoliščinah mnogokrat preveč prepuščajo uživanju. Ob tem pa pozabijo na pravi smisel življenja (primer za to so vojni dobičkarji; tisti, ki se okoriščajo z inflacijo...)⁶¹

Podružbljanje gospodarstva

Osnovni problem gospodarskega življenja je, kaj storiti oziroma kako doseči, da bo gospodarstvo, čeprav nujno naravnano k pridobivanju, obenem služilo čim popolnejšemu zadovoljevanju človeških potreb ter čim popolnejši stopnji človeške blaginje. Gre torej za vprašanje, kako gospodarstvo podružbiti. To vprašanje obsega problem svobode in njenih omejitev ter problem smotrne organizacije in vodstva narodnih gospodarstev. V prvem primeru je jedro problema v tem, ali in v kolikšni meri prepustiti ljudem svobodno voljo pri ustanavljanju večjih podjetij ter svobodno voljo, da v njih svobodno proizvajajo. Prav tako problem obsega tudi vprašanje, v koliki meri smejo z raznimi produkcijskimi sredstvi svobodno razpolagati, jih uporabljati, pustiti neizrabljena ali celo zlorabiti jih v škodljive oziroma nekoristne namene.

Dobra stran svobode je, da pospešuje napredek v gospodarstvu in civilizaciji, slaba pa neurejena in na trenutke celo prav divja tekma med različnimi podjetji. Posledica je neurejen konkurenčni boj, monopoli in tako dalje. Svoboda je tako primerna povsod tam, kjer je potrebno veliko iniciativnosti, podjetnosti in prilagodljivosti, vezano gospodarstvo pa je primerno za področja oziroma panoge, kjer sta vrsta in način produkcije že vnaprej določena, konsum pa je ustaljen. Vendar je le ob sodelovanju obeh gospodarskih oblik mogoče doseči, da bo gospodarstvo dajalo največ, kar lahko da. »Iskanje najprimernejše oblike gospodarstva ni enkratna analitična metoda abstraktnega mišljenja, temveč je vedno znova zadeva nove sedanjosti,« kot se je slikovito izrazil dr. Gosar.⁶²

⁵⁹ Prav tam, str. 120.

⁶⁰ Prav tam, str. 135, 136.

⁶¹ Prav tam, str. 117–119.

⁶² Prav tam, str. 148.

Združevanje podjetij v kartelev, truste in koncerne je pogoj za uspešno racionalizacijo in smotno organizacijo produkcije ter prodaje industrijskih izdelkov. Takšne podjetniške združbe večinoma tudi ugodno vplivajo na stalnost cen, jo omogočajo in tudi pospešujejo. Stalne in enakomerne cene pomembnejšega blaga so namreč pogoj za reden tok in razvoj vsega gospodarstva. Ob tem ne gre prezreti, da samo zaradi tega, ker žanjejo velike podjetniške združbe mnogokrat izredno visoke dobičke, odjemalci še niso nujno prikrajšani. Prikrajšani so namreč šele tedaj, ko so cene takšnega blaga višje, kot bi bile ob svobodni konkurenci. Glavni dobiček tovrstnih organizacij je namreč v tem, da so znižale svoje stroške s smotno organizacijo in racionalizacijo svoje proizvodnje in prodaje. Ugodna posledica velikih podjetniških združb je tudi, da so delavci njihovih podjetij večkrat razmeroma bolje plačani in bolj stalno zaposleni.

Karteli, trusti in koncerni tako pomenijo, vsem spremljajočim slabim posledicam navkljub, zelo pomemben organ za kolikor toliko enotno in smotno vodstvo glavnih gospodarskih panog. Zato bi bilo prenačljeno sklepati, da je potrebno obstoječo organizacijo kartelov, trustov in koncernov uničiti in za vedno onemogočiti, saj bi to dejanje znova prebudilo najbolj divji in brezobziren konkurenčni boj. V ta namen je potrebno poiskati rešitev, kako omenjene organizacije preoblikovati in v takšni meri podvreči javnemu nadzorstvu, da se bodo uspešno in koristno vklopile v celotni sistem podružbljenega gospodarstva ter postale organ posameznih gospodarskih panog in celotnega narodnega gospodarstva.⁶³

Zaradi hitro spreminjajočih se tržnih razmer je zelo nevarno, če se narodno gospodarstvo osredotoči na eno samo vrsto izvoznega blaga, s čimer sta blagostanje in beda narodnih plasti odvisna le od tega blaga. Prednost narodnega gospodarstva je v tem, da se lahko samo v narodnem gospodarstvu smotno izkoristijo vse svojskosti posameznih predelov ter njihovih prebivalcev. Druga dobra stran je v tem, da posveča glavno skrb za gmotno blagostanje naroda njegovim lastnim produktivnim silam in sposobnostim (za razliko od svobodne trgovine, ki se opira na njegove trgovske sposobnosti). Tretja prednost narodnega gospodarstva je večja neodvisnost od sprememb na svetovnem trgu, ki so ponavadi nagle in nepredvidljive.

Želja po tem, da bi najpomembnejše življenjske potrebščine pridelovali oziroma izdelovali doma, vodi k narodnogospodarski avtarkiji, ki sloni na umetnem omejevanju mednarodne trgovine. To ima za posledico manjšo iniciativnost in podjetnost ter dražjo proizvodnjo, kulturni in gospodarski pesimizem in tako dalje. Gospodarska avtarkija sloni na umetnem vzdrževanju posameznih gospodarskih panog in podjetij, ki niso konkurenčna tujemu blagu.

Poskrbeti je treba, da se gospodarski interesi držav ne bi več križali oziroma si nasprotovali. To pa je mogoče le z zaokrožitvijo posameznih narodnih gospodarstev v celoto, ki bo zmožna, kolikor je to le mogoče, samostojno živeti. Le to lahko omogoči tesnejše gospodarsko in politično zblizanje evropskih držav in vsega kulturnega sveta.⁶⁴

Podružbljenje gospodarstva je mogoče edino v okviru posameznih narodnih gospodarstev. Potreben je enoten in smotno zasnovan narodnogospodarski in socialni načrt, iz katerega je razviden popoln pregled nalog in problemov po njihovem obsegu, jakosti in pomembnosti.⁶⁵ Če tega ni, so vsi napor in materialne žrtve v resnici skoraj povsem zaman, uspehi pa neznatni. Dejstvo je, da takšna nesmotna gospodarska in socialna politika mnogokrat povzroči, da se ljudje vse povprek pulijo za vsakovrstne ugodnosti in podpore, celo tedaj, ko bi si lahko pomagali s svojimi lastnimi močmi in sredstvi.⁶⁶

⁶³ Prav tam, str. 157–163.

⁶⁴ Prav tam, str. 163–169.

⁶⁵ Prav tam, str. 169–171.

Celotno gospodarsko življenje se mora v okviru naroda ali države odvijati v skladu s splošnimi narodnogospodarskimi interesi, država lahko prevzame neposredno v svoje roke samo tista gospodarska podjetja oziroma panoge, kjer bi bilo to v interesu celotnega narodnega gospodarstva resnično potrebno. Odkloniti je potemtakem potrebno misel splošnega oziroma pretežnega poddržavljenja gospodarstva.⁶⁷ Podržavljeno gospodarstvo namreč po mnenju dr. Gosarja ne bi moglo biti kos gospodarski nalogi, združništvu pa so že po bistvu postavljene tako ozke meje, da ne more zajeti večine gospodarskega življenja.⁶⁸

Prednost narodnogospodarske in socialne politike pred podržavljenjem gospodarstva je v tem, da ne ubija zasebne iniciativnosti in podjetnosti, temveč jo le ureja in usmerja. Ljudem pušča svobodo, da sami skrbijo zase, pri iskanju lastne blaginje pa jih drži v določenih mejah. Najpomembnejša pogoja za smotno in uspešno narodnogospodarsko in socialno politiko sta: - jasen in točen pregled dejanskega stanja pomembnejših gospodarskih panog v državi, glavnih potreb domačega gospodarstva in možnosti razvoja; - zajeti je potrebno vse strani domačega narodnega gospodarstva ter ga kot celoto urejati in uravnovati.⁶⁹

Narodnogospodarska in socialna politika Slovenije je lahko smotna in uspešna le ob zavedanju, da bi bila kakršnakoli enostranska (naj bo samo agrarna ali samo industrijska) smer v našem narodnogospodarskem in socialnem razvoju nemogoča. To je izključeno že zaradi velike razlike v strukturi in rodovitnosti različnih naših pokrajin. Pri nas bi morali gojiti najrazličnejše gospodarske panoge ter jih razvijati do kar najvišje stopnje.⁷⁰

Denar v podružbljenem gospodarstvu obdrži enako vlogo kot v kapitalističnem. Ostaja splošno priznано plačilno sredstvo ter abstraktna računsko enota za izražanje cen dobrin. Spremembe v kupni moči denarja (deflacija, inflacija) zelo vplivajo na samo gospodarstvo, zato bi bilo treba izvesti reformo, po kateri bi se vse denarne terjatve in obveznosti, kadar bi se kupna moč denarja v času od njihovega nastanka do plačila znatno spremenila, primerno valorizirale.

Da bi dosegli stopnjo splošne blaginje in blagostanja, bi se morala vsa podjetja in gospodarske panoge v podružbljenem gospodarstvu organsko razvijati, za to pa je potrebno dvojce: dovolj kapitala ter da so koristna in potrebna gospodarska podjetja in panoge deležne razpoložljivih denarnih sredstev v pravem razmerju.

Organizacijo kreditiranja bi bilo potrebno zasnovati in izvesti tako, da bodo pri financiranju najbolj dobičkonosnih in najmanj rentabilnih gospodarskih panog vsaj posredno udeleženi vsi denarni zavodi sorazmerno.

V kreditnem gospodarstvu ima velik pomen kreditno združništvo. Zadrugne hranilnice namreč nimajo za cilj čim večjega dobička, temveč zbirajo denar svojih članov po čim nižji obrestni meri in ga drugim članom posojajo za gospodarske potrebe po čim ugodnejših pogojih.⁷¹

Organizacija podružbljenega gospodarstva

Najpomembnejši vprašanja glede organizacije podružbljenega gospodarstva sta: komu naj bo naložena glavna skrb za enotno in smotno vodenje narodnega gospodarstva ter kako naj bi bil organiziran vodilni organ podružbljenega gospodarstva?

⁶⁶ Andrej Gosar, *Osnovna narodnogospodarska in socialna vprašanja Slovenije*, predavanje na Bohinjskem tednu 1939.

⁶⁷ Gosar, *Za nov družbeni red...*, str. 172-174.

⁶⁸ Gosar, *Socialna ekonomija*, str. 290.

⁶⁹ Gosar, *Za nov družbeni red...*, str. 175, 176.

⁷⁰ Gosar, *Osnovna narodnogospodarska in socialna vprašanja Slovenije*.

⁷¹ Gosar, *Za nov družbeni red...*, str. 182-189.

Zagotoviti je namreč potrebno, da bodo gospodarstvo vodili ljudje oziroma organi, ki bodo to svojo nalogo mogli in hoteli požrtvovalno ter uspešno vršiti. Preureditev družbe v smeri podružbljenega gospodarstva je namreč mogoča le na samoupravnem načelu. V podružbljenem gospodarstvu naj bi odločali ljudje, stanovi in sloji, ki so v njem neposredno udeleženi kot producenti ali odjemalci. Dejstvo je namreč, da ljudje slabše in z manjšo intenzivnostjo gospodarijo povsod tam, kjer ne gre za njihove lastne koristi.

Glavna načela samoupravne gospodarske organizacije morajo biti potemtakem:

Okostje celotnega sistema podružbljenega gospodarstva sestavlja dvojna organizacija: navpična (po obratih...) in prečna (po teritorialnih enotah). Kolektivni nosilci tega sistema so v industriji in veletrgovini samoupravna vodstva posameznih obratov in podjetij, zatem pa v vseh panogah strokovne delodajalske oziroma delavske organizacije.

V industriji in veletrgovini oziroma v gospodarskih panogah velikih industrijskih podjetij se najprej sestavi mešan samoupravni odbor, v katerem so praviloma enakomerno zastopani oboji, podjetniki in delavci. Glavne naloge samoupravnih odborov so: skrb za pravično ureditev meznega in službenega razmerja, izvajanje socialnega zavarovanja, razvoj in napredek podjetja...

Samoupravno vodstvo posameznih gospodarskih panog v državi sestavljajo za veleindustrijo in veletrgovino na eni strani odposlanci samoupravnih odborov posameznih podjetij in združb, na drugi strani pa (enako kot pri vseh ostalih panogah) odposlanci ustrezajočih strokovnih organizacij.

Strokovne organizacije (sindikati) in njihove zveze so zakonite predstavnice delavcev in nameščencev nasproti delodajalcem in obratno. Njihova naloga je sklepanje obojestransko obveznih, kolektivnih in službenih pogodb.

Odposlanci deželnih gospodarskih korporacij, pomnoženi s primernim številom zastopnikov deželnih stanovskih zbornic ter konsumnih in nabavnih zadrug oziroma imenovanih predstavnikov konsumentov in odjemalcev, sestavljajo deželni gospodarski zbor ali svet.

Odposlanci deželnih gospodarskih zborov in državnih strokovnih organizacij, izpopolnjeni z zastopniki državnih stanovskih zbornic, tvorijo državni gospodarski zbor ali svet.

Državni gospodarski zbor je vodilni organ celotnega podružbljenega gospodarstva.⁷²

Občestvena preureditev političnega življenja

Demokratični parlament, izvoljen na podlagi splošne in enake volilne pravice, je lahko dobro služil svojemu namenu le toliko časa, dokler je šlo za reševanje splošnih političnih vprašanj, ki se tičejo vseh državljanov enako. Drugače pa je pri aktualnih gospodarskih in socialnih vprašanjih, kjer demokratični parlament ni odsev gospodarske in socialne strukture ljudstva. Zato ne more biti tolmač družbenih potreb, želja in stremeljenj. V tej naravni in neizogibni neskladnosti demokratičnega parlamenta ter aktualne gospodarske situacije in socialne strukture ljudstva torej tiči prvi in glavni vzrok zla, združenega s parlamentarnim sistemom. Moderni demokratični parlament je namreč samo politična ustanova, organ političnega ljudstva.

Demokratični parlamentarizem bi bilo potrebno urediti tako, da se načelo, ki je dajalo vsakemu državljanu en glas (enakost državljanov), ne bi raztegnilo na aktualna gospodarska in socialna vprašanja. Kajti niti vsi prebivalci istega kraja tu niso enaki, to se pravi, niso enako udeleženi in enako prizadeti, kaj šele, da bi mogli v teh stvareh govoriti o enakosti vseh državljanov. Tu ima vsak stan, sloj in vsaka gospodarska panoga svoje posebne interese in na podlagi tega tudi posebne potrebe in zahteve. V smislu samoupravnega načela bi moralo tako veljati edino pravilo, po katerem naj ima vsak sorazmerno pravico odločati

⁷² Prav tam, str. 198-200.

tam, kjer in kolikor gre za njegove zadeve in upravičene interese. Torej ne gre vsakemu samo en glas, marveč naj ima vsak po en glas povsod tam, kjer in kolikor gre za njegove interese, zadeve in koristi. Prav to bi predstavljalo dosledno izvedbo in uveljavitev ideje splošne in popolne samouprave.⁷³

Porazdelitev in omejitev zemljiške posesti

Dr. Gosar pravi, da se na splošno ne da določiti razmerja, ki naj vlada med velikimi, srednjimi in malimi podjetji. Posvestva morajo biti tem manjša, čim bolj je zemlja neenakomerna in se rodovitni deli menjavajo z manj rodovitnimi ter čim bolj različne so kulture (njive, pašniki, travniki...).

Velika posestva so koristna, ker so sposobna prevzeti v napredku in razvoju kmetijstva vodilno vlogo; srednja posestva omogočajo intenzivno obdelovanje zemlje in tvorijo podlago zdravega in trdnega kmečkega stanu; mala posestva so zelo produktivna in omogočajo, da živi veliko večje število ljudi zdravo in samostojno kmečko življenje.

Velika in srednja podjetja naj bi potemtakem prevladovala v redkeje naseljenih agrarnih državah, srednje in male kmetije pa v industrijsko razvitejših državah. Določiti je treba zemljiški maksimum, prvenstveno pravico za agrarne interese, preskrbeti ceneni kredit agrarnim interesentom in tako dalje.⁷⁴

Omejitev finančnega gospodarstva velekapitalistov

Velepodjetja so nujno potrebna in neizogibna na področju težke industrije, transporta in uvozno-izvozne trgovine. Velika podjetja naj bodo tako velika, da se pri proizvodnji oziroma prometu in prodaji blaga smotno in uspešno izkoristijo vsi razpoložljivi tehnični pripomočki. Ker produktivnost in narodnogospodarska koristnost podjetij ne naraščata vzporedno z njihovo velikostjo, je potrebno dati na področjih, kjer so naravni gospodarski pogoji za to ugodni, prednost srednjim in malim podjetjem. Mala obrt je koristna v tistih strokah, kjer se glavno delo opravlja v malem (ali celo ročno). Velika prednost je v tem, da ima kar največ ljudi možnost delati zase, za svojo odgovornost in svoj račun. Posledica tega je večja prizadevnost in dejstvo, da obrtniški stan sam iz svoje moči prenese najtežje posledice gospodarskih kriz.⁷⁵

Ker je nosilec velekapitalizma samo finančni velekapital, je bistvo vprašanja zloma kapitalistične premoči v tem, kako omejiti finančno velesilo kapitala. Velekapitalisti namreč brez primerne jamstva in odgovornosti razpolagajo z velikimi vsotami tujega denarja, v primeru propada podjetij pa za narodnogospodarsko škodo, ki zadene tisoče poštenih varčevalcev, nihče ne odgovarja. Posledica tega je nezaupanje, ki podira temelje kreditnega gospodarstva. Zato bi bilo potrebno kreditno gospodarstvo organizirati v naslednjih smereh:

- določiti najugodnejše razmerje med lastnim in tujim kapitalom, prek katerega noben denarni zavod ne sme sprejemati novih vlog in noben finančnik, industrijalec ali trgovec najemati novih posojil;
- omejiti in povezati razpolaganje s tujimi denarnimi sredstvi (vlagatelji bi morali imeti primeren vpliv na to, komu se denar posoja in pod kakšnimi pogoji);
- poostriiti odgovornost za tuji kapital (uvredba premoženjske odgovornosti in poostriitev kazenske odgovornosti).

Pomanjkanje javnosti v gospodarstvu je ena največjih ovir za proces podružbljenja

⁷³ Prav tam, str. 207-211.

⁷⁴ Prav tam, str. 228, 229.

⁷⁵ Prav tam, str. 230-231.

gospodarstva. Da bi postale lastninske razmere delniških podjetij javne, je treba določiti, da morajo nositi glavno odgovornost za gospodarstvo delniških podjetij v prvi vrsti večinski delničarji. Glavne sile je tako potrebno usmeriti proti anonimnim velepodjetjem.⁷⁶

Socialna zaščita delavstva

Porazdelitve dobička podjetja med podjetnikom, delavci in rezervo se ne da strogo pravično urediti. Meznega razmerja se ne da urediti drugače, kot da postanejo delavci solastniki oziroma gospodarji podjetja. Meznega razmerja se tako lahko uredi le s kolektivnimi pogodbami, ki morajo vsebovati le splošne pogoje.

Kolektivne pogodbe so tako nepogrešljiva sestavina narodnogospodarskega in pravnega reda, čeprav v marksističnih vrstah niso dobile prave podpore. V primeru, ko so mezde in plače delavcev tako nizke, da ne zadoščajo niti za kolikor toliko človeka dostojno življenje, je nujno potrebno, da se avtoritativno določijo primerne minimalne mezde. Pri višini oblastveno določenih minimalnih mezd in plač je merodajno to, koliko prenesejo prizadete panoge oziroma posamezna podjetja.

Za ureditev meznega razmerja ima zelo velik pomen tudi udeležba na dobičku, saj se delavci tako tesneje navežejo na podjetje in si bolj pomagajo med seboj, da bi dosegli čim večji uspeh.⁷⁷

Glede socialnega zavarovanja dr. Gosar nasprotuje marksistični oziroma kolektivistični miselnosti, po kateri naj bi socialno zavarovanje nudilo zavarovancem vse, kar potrebujejo v določenem primeru za človeka dostojno in stanu primerno življenje, ne glede na to, ali bi se sami za to dovolj potrudili ali ne. Pač pa se zavzema za socialno zavarovanje, ki bi človeku priskočilo na pomoč in mu omogočilo človeka dostojno in stanu primerno življenje šele, ko si človek zaradi določenih osebnih oziroma socialnih razmer (če zbolí, ga zadene nesreča...) ne more ustvariti primernih pogojev za življenje.⁷⁸ V zvezi s tem zaključuje: »Uresničimo krščanstvo, uveljavimo v praktičnem življenju njegova načela, pa ne bo ne socialnega vprašanja in ne socializma.«⁷⁹

Zaščita malih in srednjih kmetov ter obrti

Družbena pomoč bo v reformirani družbi malim in srednjim kmetom potrebna:

- v skrbi za primerno preureditev posestnih razmer, ki kmeta ovirajo v razvoju; agrarna reforma (zemljo tistemu, ki jo obdeluje), komasacija (strnitev zemljišč), melioracije (pridobivanje ali izboljševanje tal)...
- v strokovnem in materialnem pogledu; zadostno število kmetijskih in gospodinjstskih strokovnih šol in tečajev (v strokovnem smislu), carinska, prometna in davčna politika (v materialnem smislu)...
- pravna zaščita, ki bi varovala kmečko posest pred škodljivim razkosavanjem in prezdolževanjem; preureditev kmečkega dednega oziroma nasledstvenega prava, po kateri bi celo posestvo pripadlo enemu dediču, drugi pa se morajo zadovoljiti z majhnimi deleži in pravicami; ohranjati je treba življenja zmožna posestva...

Zaščititi je potrebno tudi malo in srednjo obrt.⁸⁰

⁷⁶ Prav tam, str. 233, 234.

⁷⁷ Prav tam, str. 238-242.

⁷⁸ Prav tam, str. 248-250.

⁷⁹ Gosar, *Za krščanski socializem*, str. 8.

⁸⁰ Gosar, *Za nov družbeni red...*, str. 244-247.

Pota krščanskega socialnega aktivizma

Prednost krščanskega socialnega aktivizma je, da v svojih družbenih odnosih in sožitju z drugimi ljudmi črpa življenjsko moč v krščanskih vrednotah, to je v resnici, pravici in ljubezni. Tako mora biti v zasebnem, javnem in političnem življenju izključena laž in zavestna krivičnost. Pravo občestvo namreč sploh ni mogoče brez spoštovanja resnice, pripravljenosti zaupati in brez sposobnosti razumeti druge ljudi. Zato moramo biti brezpogojni borci in zagovorniki resnice in pravice.

Boj za nov občestveni red se mora z vso silo naperiti proti in upreti materializmu in mamonizmu (ta je osredotočen na denar). Materialist ni tisti človek, ki dobro gospodari. Materialist je človek, katerega glavna življenjska naloga je skrb za materialne dobrine in njihovo uživanje. Dokler se torej individualna miselnost ne odvrne od materialističnega in mamonističnega duha, bo ves trud izboljšati družbene odnose in javno življenje zaman. Samo s pomočjo nesebične občestvene miselnosti gremo lahko preko trenutnih materialnih koristi, ki jih žrtvujemo za višje in širše občestvene cilje.⁸¹

Po novi občestveni ureditvi političnega življenja bi morale imeti poleg političnih strank pomembno vlogo tudi strokovne in stanovske organizacije, odločilno besedo pa bi dobile pristojne kulturne, gospodarske in stanovske korporacije.

Dr. Gosar se je zavzemal za večinsko načelo (kot proporcionalni volilni red) in je videl enega glavnih vzrokov, ki so privedli do krize demokracije in parlamentarizma v tem, da so zastopniki ljudi svoje sile preveč usmerjali v neprestani boj za vlado, namesto da bi se posvetili reševanju praktičnih zadev. Le velike politične skupine, ki so v gospodarskih in drugih potrebah in ciljnih resnično utemeljene, so namreč po svoji moči dejansko zmožne uspešno sodelovati pri reševanju aktualnih političnih vprašanj, medtem ko male stranke kakšnega političnega pomena nimajo.

Pomembno vlogo pri organizirani borbi za nov družbeni red igrajo tudi karitativne organizacije, ki sicer nimajo neposredne naloge pri preureditvi družbe, vendar je dobrodelnost pomemben pripomoček, s katerim se v širših družbenih plasteh vzbudi duh resnične medsebojne ljubezni. Ta je podlaga in temelj pravičnega in vsestransko zadovoljivega družbenega reda.⁸²

Sklepni pogledi na Gosarjev krščanski socialni aktivizem

Ob koncu razpravljanja o novem družbenem redu velja na kratko označiti glavne oporne in izhodiščne točke krščanskega socialnega aktivizma, kot ga je zasnoval in videl dr. Andrej Gosar.

Uspešno delo za nov družbeni red je mogoče le v okviru narodnega gospodarstva oziroma državnega občestva. Odločilno vlogo pri tem nosi popolni, vse državno oziroma narodno občestvo obsegajoči gospodarski, politični in socialni program. Ker je vsak socialni načrt in program nujno samo abstrakcija, ni mogoče začrtati splošno veljavnega načrta in programa za preoblikovanje družbe.⁸³ Napačno bi namreč mislil tisti, ki bi ob tem pričakoval nek popoln recept za povsem popolno rešitev vseh socialnih problemov. Ravno nasprotno! Na temelju realnega gledanja na sodobno družbeno in gospodarsko življenje nujno sledi, da socialnega vprašanja ni mogoče enkrat in za vselej rešiti, temveč ga je potrebno reševati vedno znova, dan za dnem.

⁸¹ Prav tam, str. 251-253.

⁸² Prav tam, str. 256-262.

⁸³ Prav tam, str. 263.

Krščanski socialni aktivizem se očitno in bistveno razlikuje od drugih socialnih gibanj ravno po svetovnem nazoru, ki obsega ves sistem socioloških in gospodarskih principov ter pogojev za splošno oziroma obče blagostanje. Celotno delovanje krščanskega socialnega aktivizma se nujno vrši v družbi, z elementi in silami družbe.⁸⁴

Po novem občestvenem redu naj bi se kapitalistična velepodjetja omejila le na področja in panoge, kjer so zares potrebna in koristna, pospeševati pa bi bilo treba zlasti mala in srednja samostojna gospodarstva. Izjema velja tam, kjer moderni način proizvodnje, prometa in prodaje tega stvarno ne dopušča.

Pomembno je tudi, da se najtežjim problemom družbenega življenja (kot so vprašanja smotrnega narodnogospodarskega vodstva; zasebne lastnine in njenih omejitev; enakomernje porazdelitve dohodkov; meznega razmerja; socialnega zavarovanja...) ne moremo izogniti v nobenem družbenem sistemu. Krščanski socialni aktivizem je od drugih sistemov na boljšem v tem, da zahteva od ljudi idejno jasnost, moralne vrline, občestveno pojmovanje, vnemo in nesebično požrtvovalnost. »Vse, karkoli bomo resničnega, dobrega in lepega storili za preureditev družbe, bo prej ali slej obrodilo dober sad, bo prispevalo k blagostanju in sreči ljudi na zemlji,« pravi dr. Gosar.⁸⁵

V osebnem in družbenem življenju sicer obstajajo neka stalna pravila, vendar terja sodobni način gospodarjenja gibljivost ter ohranjanje duha, ki vodi k skupnemu dobremu. V današnjih časih se nam znova potrjuje ugotovitev, da še tako jasna pravila nič ne pomagajo, če ljudje nimajo čuta za skupnost. Ljudje, ki gojijo vzajemno zavest oziroma od nje živijo, lahko uspešno urejajo svoje zadeve tako, da ima vsakdo občutek, da ima od tega početja nekaj, oziroma da so v to početje pritegnjeni vsi in se vse to početje tiče vsakogar izmed njih. V zvezi s tem je potrebno v ljudeh ponovno vzbuditi zavest o družbeni pravičnosti, kajti čim večje bogastvo ima kdo, tem večja je njegova obveznost in odgovornost do družbe. Vsak človek namreč sme in mora biti udeležen pri bogastvu, ki ga ima družba.⁸⁶

Za dr. Andreja Gosarja lahko brez pretiranega oklevanja rečemo, da je bil eden najpomembnejših mož naše preteklosti. S svojim delom in svojimi videnji družbenih problemov in njihovega reševanja nam je zapustil dragoceno dediščino, ki bi nam v času, ko je prišlo do zamenjave sistema, lahko služila v premislek in spodbudo pri iskanju izhoda iz osebnih in družbenih stisk ter kot trdna opora za njihovo reševanje. Sistem krščanskega socialnega aktivizma je namreč kompleksen prikaz družbenega reda, ki obravnava vsa sporna vprašanja, katerim se je marksizem »diplomatsko« izognil.

Skozi celotno proučevanje Gosarjevega krščansko socialnega aktivizma je jasno zaznati stalno prepletanje in povezovanje etike in krščanstva z gospodarstvom, politiko in drugimi področji družbenega udejstvovanja. Ljudje namreč, ki želijo složno in uspešno živeti v družbi, se morajo zediniti v nekaterih temeljnih načelih, ki niso zunanje, temveč notranje narave. Takšno življenje je dr. Gosar označil z izrazom občestva. Občestvo je potemtakem skupina ljudi, prepletena z notranjimi vzvodi, v kateri se posameznik zaveda, da živi skupaj z drugimi kot enota.

Ni potrebno, da verjameš v Boga, da bi videl pomen etike in občestvenosti. Etika in občestvenost sta namreč »dosegljiva« tudi mimo krščanskega izročila, v kolikor bo kdo rekel, da v Boga ne veruje, le malo višje je treba seči po njih. Krščanstvo le »nagne vejo« in nam jo primakne, da bi jo lažje dosegli in z nje utrkali jabolko. Predpogoj za to je miselnost ljudi, predvsem pa zgled, ki ga dajemo drug drugemu s tem, ko se sami ravnamo

⁸⁴ Andrej Gosar, *Moj sistem »krščanskog socijalnog aktivizma«*, Franjevački vijesnik, Beograd 1938, str. 15.

⁸⁵ Gosar, *Za nov družbeni red...*, str. 264.

⁸⁶ Dr. Janez Juhant, *Gosar in naš čas*, uvodne misli k delu Andreja Gosarja *Sodobna socialna etika, sociološke in gospodarske osnove*, Ljubljana 1994, str. 7, 8, 11.

po etičnih načelih in načelih, ki jih uči krščanstvo. Ni torej potrebno biti kristjan, da bi dosegel to, kar je potrebno za občestveno sožitje.

Gosarjev sistem krščanskega socialnega aktivizma je izredno zanimiv in premisleka vreden poizkus približevanja in doseganja »pravičnega«. S seboj prinaša mnogo ekonomskih ter političnih idej in zamisli, ki bi jih bilo vredno upoštevati pri nastajajočem sistemu. Zdaj je pravi čas, da dr. Gosarja spoznamo in priznamo, tako da ne bo več samo »glas vpijočega v puščavi«, kot je nekoč slikovito zapisal.

Summary

Economic Thought of Andrej Gosar

Marko Zupanc

It has been more than seventy years since Andrej Gosar based his system of »Christian Socialist Activism.« Gosar's work coincides with the period of great ideas and social changes, with the period when the regime of democratic society was falling apart because of the rise of communism, fascism and nazism. Despite the fact that »Christian Socialist Activism« was not meant to be in that time, it is my belief that its idea contains a deep message with a strong belief which could contribute its fair share to the formation and organisation of the society which set out on a path to democracy. In the conditions which are in many ways similar to those of the pre-war period we are trying to introduce democratic order with all those mistakes and imperfections which were so well pointed out by Gosar. Unfortunately his ideas were suppressed and crushed by the regime of that period.

The greatest value of Gosar's work lies in the systematic dealing of all the social questions, he tried to solve as a whole. »Christian Socialist Activism« is a complex system of the organisation of the society above all the basic questions appearing in every society. Regarding these ideas we can honestly say that Gosar answered many questions of our time.

In his opinion one of the many reasons of the inconvenience of the democratic parliamentarism was the proportioned election system which leads to a political cleavage and aggravates the execution of the government programme. On the basis of universal suffrage the elected parliament remains as the agency of political people (parties) and thus cannot be the interpreter of all people's needs. This is the reason why Gosar spoke in favour of a self-managing society. He conceives this idea as the next logical derivation of the fact that authority arises from the people. This idea is essentially different from the local self-management which is being introduced today.

He defended family farms while attributing the role of the important economic supplement to small farms in general and especially in extraordinary circumstances. According to Gosar's belief Marxist and capitalist frameworks of the social life cannot organise mutual relationships between people and nations.

All Gosar's discussions and thoughts are always accompanied by the unconditional acknowledgement of the truth, justice and ethics in private as well as in the public life. His ideas and thoughts are collected in »Knjižni glasnik« where he wrote: »There is only one choice left for today's world. Either we Catholics show the true path which can lead to the righteous and sufficient social order in these existent circumstances or the people will shy away from the church and join the Communist or the Bolshevik Party.«

Tržaški »Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček«

je v nizu »belih priročnikov« izdal tudi naslednje za zgodovinarje zanimive knjige:

1993:

8. Adrijan **Pahor**: Il crepuscolo del TLT e i partiti autonomi sloveni (1952-1954).
9. Bruna **Ciani**: Trieste, 1954-1956: Il Memorandum d'Intesa e i gruppi politici autonomi sloveni.
10. Narodnopolitični seizmograf. Dokumenti o samostojnem političnem nastopanju Slovencev v Italiji 1975-1992.
11. Tutela delle minoranze e standard internazionali (I parte).

1994:

12. Nadja **Maganja**: Trieste 1945-1949: Nascita del movimento politico autonomo sloveno.
13. Aleš **Brecelj**: I gruppi politici autonomi sloveni a Trieste 1949-1952.
14. Tutela delle minoranze e standard internazionali (II parte).
15. Marko **Tavčar**: Virgil Šček v parlamenteu – Discorsi parlamentari dell'on. Virgil Šček.

1995:

16. Rafko **Dolhar**: Leva sredina in tržaški Slovenci – I. del.
17. Irena **Šumi** – Salvatore **Venosi**: Govoriti slovensko v Kanalski dolini.
18. Posvet o kraškem parku – Convegno sul Parco del Carso.
19. Piero **Purini**: Trieste 1954-1963. Dal Governo Militare Alleato alla Regione Friuli-Venezia Giulia.

1996:

20. Robi **Sturman**: Le associazioni e giornali sloveni a Trieste dal 1848 al 1890.
21. Egon **Pelikan**: Engelbert Besednjak v parlamenteu – Discorsi parlamentari dell'on. Engelbert Besednjak.

1997:

22. Rafko **Dolhar**: Leva sredina in tržaški Slovenci – II. del.
23. Boris **Bandelj**: Katoliška socialno politična misel Virgila Ščeka.
24. Egon **Pelikan**: Josip Vilfan v parlamenteu – Discorsi parlamentari dell'on. Josip Vilfan.

1998:

25. Vida **Valenčič**: Evropa narodov.
26. Ivo **Jevnikar**: Slovenija in manjšine.
27. Milica **Kacin Wohinz**: Lavrenčič, Podgornik in Stanger v parlamenteu – Discorsi parlamentari degli on. Lavrenčič, Podgornik e Stanger.

1999:

28. Peter **Rustja**: Med Trstom in Dunajem. Ivan Nabergoj v avstrijskem državnem zboru (1873–1897). (Tudi: Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 21)
29. Vida **Valenčič**: Politica e minoranze: amore o indifferenza? (I parte).
30. Vida **Dolhar**: Kanalska dolina in slovenska kultura.

Knjige so na voljo v slovenskih knjigarnah v Trstu in Gorici ali po pošti (Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, Ul. Gallina 5, I-34122 Trst/Trieste; tel. 00-39-040-639126, faks 00-39-040-474637).